

ТРАКИ – НАЕМНИЦИ В ЕЛИНИСТИЧЕСКИТЕ АРМИИ ОТ II В. ПР. Н. Е.

Иван Тодоров

В изворите за историята на Тракия през II в. пр. н. е. твърде често се пише за участието на тракийски войни, войни с тракийско въоръжение, които са на служба в армиите на елинистическите владетели. В исторически план погледнато, II в. пр. н. е. недвусмислено се свързва с ранната елинистическа епоха. В значителна степен политическите противоречия най-често се решават в директен военен сблъсък – начин на действие, който за посочения период след смъртта на Александър III – Велики (336 – 10. 06. 323 г. пр. н. е.)¹ е постоянна практика. Несъмнено необходимостта от военни рекрути за армиите на елинистическите царе, наследили Александър Велики, е голяма и е обяснимо в тях да бъдат откривани и траки освен представителите на всички други народи, влизащи в пределите на държавата, за кратко време съществувала под властта на македонския цар.

В българската историография наблюденията върху това явление са развити и може да се каже, че налагат отпечатък върху разбиранията за епохата^{2,3}. Прочитът на историческите свидетелства – епиграфски паметници и запазени текстове от представителите на античната историография, недвусмислено потвърждават широко разпространената практика за използването на тракийски войни в елинистическите армии през II в. пр. н. е. Информацията достигнала до нас от гръцкия историк Полибий, чрез по-късните Тит Ливий, Диодор и други антични автори, обаче показва и съществуващи тенденции за промени в иначе утвърдената практика за наемане на траки в елинистическите армии. Най-общо казано,

това се определя от промяната на историческите реалности в резултат на римските интереси спрямо Балканския полуостров и елинистическия Изток.

На пръв поглед документалното наследство, достигнало до нас, като че ли потвърждава съществуващата традиция тракийски войни и техните предводители да се наемат на военна служба срещу заплащане. В декрет⁴ от Истрия, датиран за 180 г. пр. н. е., в чест на Агатокул могат да се установят условията, при които Ремакс и неговият син (Фра/дмон/) съответно със 100 и 600 души конница се съгласяват да пазят града от нападенията на друг гетски вожд, носещ името Золтес. Упоменатият в декрета форос, който жителите на Истрия изплащали на Ремакс, вероятно бил “базовата” цена, на която той и синът му се наели след преговорите с Агатокул да защитават града. Цифровите измерения на фороса едва ли са надхвърляли петте таланта (1600 златни статера), които иначе са били платени на Золтес, за да отклони нападенията си от Истрия. Те не са били по-ниски и от еднократния откуп в размер на 600 златни статера, с които Агатокул се опитал да откупи спокойствието и мира на съгражданите си. Независимо че точната сума на “сделката” остава за нас неизвестна, смисълът на взаимоотношенията между Ремакс и жителите на Истрия може да се подчини на схващането за заплащането на военна услуга, т. е. защита от вражеско нападение от специално нает военен отряд.

Не по-различно звучат сведенията на античните писатели, отнасящи се до участието на тракийски войни във военните кампании от първата половина на II в. пр. н. е. В елинистическата и в по-късната римска историография вниманието към политическата и военната история на Балканския полуостров се определя основно от събитията, свързващи се с войните между Македония и Рим. Сведенията, с които разполагаме, показват главно участието на траки в армията на македонския цар Филип V (221 – 179 г. пр. н. е.).

В началото на Втората македонска война (200 – 197 г. пр. н. е.), когато римският консул П. Сулпиций настъпил към Македония от Илирия, в битката при Еордея той трябвало да воюва срещу македонската армия, в която били включени траки и критски стрелци. Пресечената местност и гъстата гора обаче не позволили

да се разгърне фронтално македонският боен строй, а и траките били безполезни със своите огромни мечове (Т. Liv. XXXI 39, 10 – 11).

По-късно (199 г. пр. н. е.), когато в резултат на промените в политическата обстановка се появили проримски тенденции в политиката на някои полиси в Ахея, се описват действията на Филокъл – македонския префект (стратег) в Аргос. В командваната от него армия се отбелязва участието на траки, които със своите копия избили ахейските юноши начело с Енесид (Т. Liv. XXXII 25, 9 – 10), командващ до този момент оставения тук ахейски гарнизон.

По-подробни са сведенията относно събитията през 197 г. пр. н. е. По същество това е годината, която се свързва с решителните военни действия между Рим и Македония. Командването на римската армия е поверено на Тит Квинкций Фламинин. Основният източник на информация е гръцкият историк Полибий (Polyb. XVIII), а подробните данни се съдържат в тридесет и трета книга на Тит Ливий. Позовавайки се на речта на Филип V, римският историк посочва, че освен македонската фаланга, наброяваща 16 хиляди души, в армията на царя са включени и други народи, между които траки и илири (Т. Liv., XXXIII 4, 4). С допълнителното пояснение, че илирийското племе носи името трали – етноним, предполагащ по-скоро тракийска принадлежност, числеността на тракийските наемници нараства до 4000 души⁵. Тази войскова структура обаче е представена в изключително подчинено положение. Не е указано името на нейния предводител, което би позволило по-точната етническа идентификация на така отбелязаните наемници.

Събитията, в които така упоменатите наемници вземат участие, са в непосредствена връзка с поражението на Филип V в битката при Киноскефале (пролетта на 197 г. пр. н. е.). Най-напред – по време на сражението, се създава впечатлението, че траките били оставени като своеобразен резерв (Т. Liv., XXXIII 7, 11) в армията на македонския цар. В по-нататъшното изложение обаче става ясно, че отряд от 1200 души – илири и траки, бил изпратен под командата на царския пълководец Андростен край Коринт (Т. Liv. XXXIII 14, 4). Забележителен тук е и фактът, че във войската на противостоящия ахейски предводител Никострат като наемници

(!) са посочени тракийски пеши и конни войни (Т. Liv., XXXIII 15, 6; 13).

От подобен порядък са и данните, отнасящи се до друг театър на военните действия по това време – град Алабанда, на Карийското крайбрежие на Мала Азия (Т. Liv., XXXIII 18, 7 – 9; Strab. Geogr., XIV 26, 1)⁶. Тук траките в качеството си на спомагателен отряд са под командата на Динократ, защитаващ завоюваната от Филип V крайбрежна област, към която имали претенции жителите на о-в Родос.

Заключението за посочените по-горе данни, отнасящи се до тракийски войни, взели участие във Втората македонска война могат само да бъдат в полза на твърдението, че те са били използвани в качеството на военен рекрут. Действията им са подчинени на командири от македонски (Филокъл, Андростен, Динократ) или ахейски (Никострат) произход. Не е изненадващ фактът, че така достигналите данни от античната историография поставят наемниците в противостоящи си военни лагери. Това е отбелязано вече в съвременната литература⁷. По-забележителна е перспективата, очертаваща се в римската историография, за постепенната териториална идентификация на военнополитическите намерения на Рим. Тя се покрива с името на траките (Тракия) като събирателно понятие, отнасящо се до наемните части в армията на Филип V. По-конкретните очертания се долавят от смесената етническа принадлежност, позволяваща на Тит Ливий да причислява живеещите в близост до Илирия траки (трали) към илирийските племена. Тази констатация се налага поради факта, че в цитираните текстове на Тит Ливий – историк, ползващ за своята история пряко или косвено сведенията на съвременника на тези събития Полибий – траки и илири (трали) се поставят категорично в лагера на Филип V. Може да се каже, че в случая намираме своеобразна обосновка, мотивираща завоевателната политика на Рим на Балканите и създадените по-късно провинции. Както се вижда в друг един цитат – не така стои въпросът в случая, когато траките са посочени самостоятелно като наемници в ахейската армия на Никострат или македонската армия на Динократ. В тях траките са отбелязани като част от наемните

военни структури, поддържащи основните войскови сили на воюващите страни.

Значението на Тракия като източник на жива сила и своеобразна база на Македония се вижда в сведенията, отнасящи се до войната, която Рим започва със сирийския цар Антиох III – Велики (223 – 187 г. пр. н. е.). С оглед на изпълнението на мирния договор наложен му от Рим в 197 г. пр. н. е. Филип V взема участие във военните действия на страната на Рим. В решителната битка при Магнезия (късната есен на 190 г. пр. н. е.) се посочват конкретните измерения на военната сила, изпратена от македонския цар – 2000 македонски и тракийски доброволци (Т. Liv., XXXVII 39, 12). Действително те са оставени да охраняват римския лагер по време на сражението, но фактът е знаменателен. Сведението кореспондира с информацията относно мерките, които Филип V предприема за възстановяване на човешките загуби по време на Втората македонска война, преселвайки в Македония траки (Т. Liv., XXXIX 24, 4; XL 3, 3).

С аналогичен характер са и сведенията (Т. Liv., XXXVII 48, 4), отнасящи се обаче до етолийците – традиционния съюзник на Рим още от 212 г. пр. н. е. Римският историк Тит Ливий, позовавайки се на Валерий Анциат, говори, че през 188 г. пр. н. е., когато се разпространил слух за пленяването на братята Сципион, воюващи срещу Антиох III в Сирия, етолийците побързали да наберат наемници от Македония, Дардания и Тракия с оглед вероятността за бъдеща война, в която те несъмнено са щели да вземат участие на страната на Рим.

Приблизително за 184 г. пр. н. е. би могло да се датира и едно друго сведение, отнасящо се до използването на траки от Филип V за контрол над полисите Енос и Маронея (Polyb., XXII 17). Съгласно договора от 197 г. те би трябвало да бъдат освободени и римският сенат следял тези клаузи да се спазват стриктно и в Елада (Ахея) и по тракийското крайбрежие (Т. Liv., XXXIX 33 – 34)⁸. В опита си да премахне онези от жителите на Маронея, които по думите на Тит Ливий са от антимакедонската партия, Ономаст – един от придворните на македонския цар, със съдействието на постоянно живеещия в града Касандър вкарал траки (вероятно наем-

нии), с чиято помощ извършил жестоко клане (Polyb., XXII 17, 5; T. Liv., XXXIX 34, 2).

Сумарната оценка на тези фрагментарни данни не предполага широк простор на заключенията, които биха могли да се дадат. Лишени от възможността да се ангажират с конкретна личност или с конкретна племенна структура в Тракия, тези сведения могат да бъдат само в потвърждение на вече утвърдилите се мнения в научната литература за политическия упадък и политическата децентрализация през ранноелинистическата епоха⁹ след отслабването на Одриското царство. С оглед на ограничените възможности за политическа активност участието на траките като наемни войници е отбелязано в изворите, отнасящи се до балканските и малоазийските кампании на Рим през първата половина на II в. пр. н. е.

Пряка информация с оглед боеготовността на Македония в навечерието на Третата македонска война получаваме пак от Тит Ливий. Позовавайки се на Валерий Анциат, римският историк предава думите на Евмен II – Сотер (197 – 160 г. пр. н. е.), който обвинил в 172 г. пр. н. е. пред римския сенат Персей (179 – 168 г. пр. н. е.) – наследника на Филип V. Според това обвинение Персей освен добре обучена армия и припаси разполагал с оръжие, с което можел да въоръжи 10 000 наемници (T. Liv., XLII 12, 9). Действително тук не са упоменати конкретно тракийски наемници, но цитираните по-горе данни свидетелстват недвусмислено, че обичайната практика на македонските царе е била да бъдат наемани бойци от Тракия. В действителност данните, с които разполагаме за участието на траки в Третата македонска война (171 – 168 г. пр. н. е.), провокират доста деликатния въпрос за техния статут в македонската армия – т. е. дали те са наемници, или са участвали в нея в качеството си на съюзници?

Провокацията се съдържа в 29 глава от 42 книга на римския историк Тит Ливий, в която той прави своеобразен разчет на съюзниците и силите, отнасящи се до бойния потенциал на Македония и Рим в навечерието на Третата македонска война. За темата на настоящото изложение е забележително мястото, където се отбелязва, че тракиецът Котис, царят на одрисите, тайно поддържал

страната на македоните (Т. Liv., XLII 29, 12). Характеристиката на този тракийски владетел, дадена от гръцкия историк Полибий (Polyb., XXVII 12, 1), е изключително ласкава. Усложнената политическа обстановка, съвпадаща с времето на неговото управление, налага съобразителност и държавническо поведение, каквито той успешно демонстрира¹⁰. Във военните сблъсъци и кампании против римляните участието на Котис III винаги би могло да се третира като на равностоен съюзник на Македония. По този начин е представен в лагера на македонската армия и нейните съюзници при малкия македонски град Китий (Т. Liv., XLII 51, 10). Там той пристига с елитна армия от 2000 души, в която са включени по равно конни и пеши воители. За разлика от него трихилядният отряд от свободни траки с неизвестен предводител (Т. Liv., XLII 51, 7) действително би могъл да бъде определен като наемен.

Ръководното място, което Котис III заема в началото на войната, нееднократно е документирано (напр. Т. Liv., XLII 57, 6). Най-ярко обаче то проличава в първото по-сериозно сражение, когато той командва левия фланг на македонската армия (Т. Liv., XLII 58, 6), срещу който се намира десният фланг на римляните под командата на Г. Лициний Крас (Т. Liv., XLII 58, 12), брата на римския консул. Поражението на римската армия, в която тя губи 200 конници и не по-малко от 2000 пеши бойци (Т. Liv., XLII 60, 1), започва именно от десния фланг на римляните. Римският историк Тит Ливий изрично подчертава яростта, с която воювали траките, и ужаса, който те всели у противниците си (Т. Liv., XLII 59, 2; 60, 2).

Впечатлението за наемния характер на армията е предвождана от Котис III, се създава от края на военната кампания през 171 г. пр. н. е. Тогава именно одриският цар е принуден да се оттегли в земите си, понеже те били нападнати от Аутлесбис – тракийски цар и Кораг – префект на Евмен II (Т. Liv., XLII 67, 4)¹¹. Компрометиращото заплащане на тракийската конница в размер на 200 таланта (вместо 400 за цяла година!) донякъде се неутрализира от богатите дарове, които Персей дал на одриския цар (Т. Liv., XLII 67, 5).

Несъмнено Котис III би следвало да се възприема като стратегически съюзник на Македония в Третата война с Рим – впечатление, подхранващо се от успеха му срещу Аутлесбис и Кораг, позволило на Персей да предприеме наказателна операция в Илирия ((T. Liv., XLIII 18, 2) през зимата на 170 г. пр. н. е. Със същото убеждение оставаме и по отношение на данните, отнасящи се до събитията, последвали след поражението на Персей в битката при Пидна през м. юни 168 г. пр. н. е. Потърсилият убежище на о-в Самотраки македонски цар със своите синове и царската хазна – около 2000 таланта (T. Liv., XLIV 45, 14–15) – отново се опитал да се свърже с Котис III чрез критянина Ороанд (T. Liv., XLV 6, 2). Очевидно той разчитал на него и още повече на неговата конница, която по време на битката при Пидна не взела участие в боя – съхранявайки я, съюзникът на Персей се върнал в Тракия (T. Liv., XLIV 42, 2). Освен на Котис и на неговата армия Персей вероятно е разчитал и на 2000-ен отряд траки (вероятно наемници), които са били на лагер около Амфиполис по време на поражението при Пидна (T. Liv., XLIV 44, 4 – 7). Несъмнено останалият без надежда македонски цар смятал, че единствено от Тракия би могъл да получи подкрепа, и евентуално да продължи войната с Рим.

Впечатлението за политическата значимост на Тракия, имаща обаче конкретни измерения само въз основа на военни отряди набирани (наемани) от нея, се затвърждава и в последвалите събития в средата на II в. пр. н. е. Така например във връзка с интригата, свързана със смяната на управляващия във Витиния цар Прусий (182 – 149 г. пр. н. е.) от римското протеже – сина му Никомед (149 – 127 г. пр. н. е.), научаваме, че отряд от 500 траки са служели като лична охрана на Прусий (App. Mithr., 6, 6). В този случай може да се допусне тяхната племенна принадлежност, понеже те са изпратени от Диегилис, царя на кените. Между Диегилис и цар Прусий съществува до известна степен родствена връзка, обуславяща се от факта, че дъщерята на тракийския владетел по това време е съпруга на Прусий. Нюансът на брачната обвързаност обуславящ използването на военен рекрут от Тракия, може да бъде разvit и с оглед, конкретната политическа обстановка в годините след края на Третата македонска война¹². По своята същност той не би след-

вало да се разглежда като изключение, а по-скоро като практика, характерна за средата на II в. пр. н. е., когато над развалините от Македонското царство се налага новата политическа доктрина от страна на римския сенат.

Аналогична е информацията, отнасяща се и до въстанието на Андриск – един претендент за възстановяване на династията на Антигонидите, мним наследник на Персей. Според разказа на Диодор (Diod. Exс., XVI 21-25) Андриск, който разпространявал измислицата, че е синът на Персей Филип, научавайки от наложницата на последния македонски цар – Калипа, че тракийският цар Терес е женен за дъщерята на Филип V, отишъл в Тракия. Жителите на Бизантион му отдали царски почести, а Терес го увенчал с диадема и му дал 100 души войници. С тяхна помощ и с препоръката на Терес пред други тракийски династи Андриск се запътил към Македония, където вдигнал въстание против господството на Рим през 149 – 148 г. пр. н. е. Забележителното в този разказ е военната помощ, получена от Андриск благодарение на мнимото си родство със съпругата на Терес – сведение, повтарящо аналогичния случай във взаимоотношенията между Диегилис и цар Прусий по това време.

В изложението дотук се налага изводът, че тракийските войни, които са използвани в качеството си на военен рекрут, следват една по-ранна практика да бъдат наемани в армиите на гръцките полиси, македонските или други елинистически царе. В политически план тази необходимост се определя от постепенно налагащото се военнополитическо присъствие на Рим във взаимоотношенията между държавите и владетелите на Балканския полуостров и Мала Азия. Забележителен факт в този смисъл е и информацията, отнасяща се до промените в състава на римската армия, включваща не само римски легионери, но и наемници от вече политически ангажирани с Рим държавни структури. От данните, имащи пряко отношение към военнополитическата история на Тракия през разглеждания период, знаменателен е един пасаж, съдържащ се в труда на Тит Ливий относно похода на римската армия под командата на Луций Корнелий Сципион в 190 г. пр. н. е. Позовавайки се на Клавдий Квадригарий, римският историк описва опит на траките

да нападнат преминаващите през техните земи легиони. Без да се конкретизира за кое (или кои?) племена, нито къде е станало това, се посочва техният брой – 15000, без съмнение твърде преувеличен. Те се сбъскали с авангардния отряд на нумидиеца Мутин, състоящ се от 400 конници. Синът му със 150 от тях, както и нумидийският военачалник със слонове успели да прогонят нападателите (Т. Liv., XXXVIII 41, 11–13).

Приведеният по-горе случай, описан в римската историография, кореспондира с подобна ситуация, отнасяща се обаче до Нумидийската война, водена от Рим против Югурта (112 – 106 г. пр. н. е.). През 110 г. пр. н. е., когато римската армия под командата на пропретора Авл Албин обсажда гр. Сутула (неизв.), от неговата армия дезертират две турми (ок. 60 души) тракийска конница (Sall. De bello Jug., 38, 6). Информацията на римския историк Г. Салустий Крисп се вмести в комплекса от данни, отнасящи се до разложението, съществувало в римското общество и армията по време на Югуртинската война. Поведението на траките не е изключение от общата деморализация съществувала в римската армия и от гледна точка на професионалната мотивация е обяснимо. За нас обаче случаят е показателен за това, че в края на II в. пр. н. е. можем да видим тракийски наемници в римската армия. Отдалечеността на земите, в които те са отведени, типичният начин на воюване – конният – могат само да допълнят общата представа, отнасяща се до ценените качества на тракийските наемни войни. В перспектива – през I в. пр. н. е. би могло да се види, че именно тези качества на траките представляват основната квалификационна характеристика в случаите, в които те вземат участие и които отразяват по-нататъшното развитие на трако-римските отношения.

* * *

В заключение равносметката, която можем да предложим относно участието на траки наемници в армиите на гръцките полиси и елинистическите владетели през II в. пр. н. е., би могла да се сведе до следното.

Утвърдената представа¹³ относно практиката траките – поданици на един владетел – да участват в неговата армия по силата на

зависимостта си от него през II в. пр. н. е. би могла да придобие по-конкретни измерения. Най-напред това се изразява във факта, че невинаги личността на владетеля е реално документирана и в този смисъл ролята на взаимоотношенията цар – поданици несъмнено търпи развитие, предполагащо специфични подходи при набирането им. Тяхното дефиниране може да се разглежда от непосредствена договореност на отделни племена (общинници) със заинтересованата страна до инициативата за принудително заселване на траки, живеещи в непосредствена близост до гръцките полиси и елинистически държави.

Фактът, отбелязващ конкретната характеристика на тракийските войни – специфичните мечове, използвани от пехотата, и особено тракийската конница, чрез която обикновено са представени тракийските наемници, показва оценката на професионалните качества и приложимостта им в отделно описваните сражения. В този смисъл би могло да се мисли, че войните едва ли имат статута на селяни общинници. Тази квалификация е трудно приложима особено за кавалерийските части, в които най-често се отбелязва участието на тракийската конница. Действително взаимоотношенията между наемниците и техния предводител (владетел, цар) в елинистическите армии са на основата на взаимното доверие, на взаимния интерес¹⁴. За Тракия обаче през II в. пр. н. е. вече не би следвало да разглеждаме тези взаимоотношения в техния опростен вид, определящ се от двуполюсния модел цар/владетел – селяни общинници. Значението на техния предводител все повече се доближава до значение на търговския посредник, а поведението на воините с техните професионални качества и материални потребности до поведението на професионалните войни, на наемниците.

Важно е да се отбележат и традициите, които все още съществуват и които все още определят пътищата за осъществяване на военен набор от Тракия. В отделни случаи те зависят от все още запазилите се ръководни функции на одриските царе и техните политически връзки с други елинистически държави и владетели. Осъществяват се и според романтичните традиции, основаващи се на династичните брачни връзки. В действителност обаче освен политическата мотивираност могат да се открият и реалните из-

мерения на тези връзки, определящи се от конкретната цена на войните, от царските дарове, традиционно приемани като израз на материалната обвързаност.

Свидетелството на Гай Салустий Крисп (Sall. De bello Jug., 38, 6) за измяната на тракийските наемници по време на Югуртинската война в символичен план дава завършеност в развитието на наемничеството от ранната елинистическа епоха в Тракия. Отбелязаните като наети войни 2 турми конница, преминали на страната на нумидийския цар, без съмнение са се ръководели от своите интереси, предполагащи по-високо парично възнаграждение. Перспективата за неговото развитие през I в. пр. н. е. все повече ще се определя от конкретната цена, която тракийските наемници биха могли да получат за своята "работа". Потвърждение на това заключение може да се открие и в нарастващия брой на откритите и публикувани колективни монетни съкровища от територията на древна Тракия, съдържащи номинали, използвани като платежно средство в късната Римска република и гръцките полиси през II в. пр. н. е.¹⁵ В политически план тази перспектива все повече ще зависи от интересите на Рим към земите на Балканския полуостров и елинистическите царства от територията на предна Азия.

БЕЛЕЖКИ

¹ Датировките на историческите събития са съобразени с: **Бикерман, Э.** Хронология древного мира. Ближний Восток и античность. Москва, 1975.

² **Фол, Ал.** Тракийско военно изкуство. С., 1969, с. 86; **Fol, Al., V. Velkov,** Les thraces en Egipte Gréco-Romaine. S., 1977 (= Studia Thracica N. 4); **Фол, Ал.** Кризата в елинистическия свят и общият икономически и политически упадък на Тракия през III – I в. пр. н. е. – В: История на България. Т. 1. БАН, С., 1979, с. 213; **Danov, Chr.** Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels. – In: Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW), II, Berlin/New York, 1979, S. 66; 67 – 70.

⁴ **Lambrino, S.** Décret d'Histria en l'honneur d'Agatoclès. – Revue des Etudes Romaines, N. 5-6, 1957/1958, 180 – 217; **Pippidi, D.** A propos du basileus Rhemaxos. – In: Acta antiqua Philippolitana. Studia Historica et Philologica. S., 1963, 91 – 98; **Йорданов, К.** Добруджа през I хил.пр. н. е. Гети. – В: История на Добруджа. Т. 1. БАН. С., 1984, 119 – 120.

⁴ За етнонима: **Tomaschek, W.** Die alten Thraker. Eine ethnnologische Untersuchung. 2. Auflage. Vol. I. Wien, 1980, 56 – 58; **Detshev, D.** Die thrakischen Sprachreste. 2. Auflage. Wien, 1976, 518 – 520; Относно идентифицирането на етнонима трали = траки (трибали) вж.: **Кацаров, Г., Д. Дечев** (състав.). Извори за старата история и география на Тракия и Македония. С., 1949, с. 150 (бел. 28); с. 395; **Katičić, R.** Namegebiete in römischen Dalmatien. – Die Sprache, 1964, N. 10, S. 23; Katičić, R. Illyrii proprie dicti. – Živa antika, 1964, N. 13-14, S. 87 ff; Отн. Различията между тракийския и илирийския език: **Duridanov, Iv.** Die Stellung des thrakischen im Kreise der indoeuropäischen Sprachen. – In: Thracia, V. 1. S., 1972, 231 – 244; **Георгиев, Вл.** Траките и техният език. С., 1977, 235 – 239.

⁶ **Treider, H.** 1. Alabanda. – In: Der kleine Pauly Lexikon der Antike. Bd. I. Stuttgart, 1964, 1530 – 1531.

⁷ **Фол, Ал.** Криза..., с. 213; **Danov, Chr.** Die Thraker..., 88 – 89.

⁸ **Danov, Chr.** Die Thraker..., S. 86, Anm. 214.

⁹ **Данов, Хр.** Древна Тракия. С., 1969, 448 – 449; **Фол, Ал.** Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха. С., 1976, с.194.

¹⁰ **Тодоров, Ив.** Котис III (183 – 166 г. пр. н. е.). – В: Неизвестните тракийски владетели 542 – 798 а. н. с. Велико Търново, 1998, 43 – 59. Вж. и **Тачева, М.** История на българските земи в древността през елинистическата и римската епоха. С., 1997, 58 – 59 (с лит.).

¹¹ **Niese, B.** Geschichte der Griechischen und Makedonischen Staaten. Bd. III. Gotha, 1903, S. 119; S. 165; **Danov, Chr.** Die Thraker... - op. cit., 1979, S. 98.

¹² В конкретния случай вж.: **Тодоров, Ив.** Тракийското племе к е н и (значението на племето к е н и в историческото развитие на Балканския полуостров през III – II в. пр. н. е.). – В: Неизвестните..., 66 – 67.

¹³ **Тачева, М.** История..., с. 103.

¹⁴ **Зельин, К., М. Трофимова.** Формы зависимости в восточном Средиземноморье в эллинистический период. Москва, Наука, 1969, с. 107.

¹⁵ **Winkler, J.** Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkriege. – Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte (JNG),

17, 1967, 123 – 156; **Ivanov, T.** Die römischen Städte in Ober – und Untermösien.
– In: *L'Adriatico tra Mediterraneo e penisola balcanica nell'antichità*. Taranto, 1983,
257 – 259; **Тодоров, Ив.** Характер на монетното обръщение в Тракия през
II – I в. пр. н. е. (По данни от колективните находки). – В: *Трудове на ВТУ*
“Св. св. Кирил и Методий”, Исторически факултет. Т. 28, 3, 1990. Велико
Търново, 1992, 85 – 86.